

طالقانی و اقتصاد*

دکتر حسین رفیعی**

چکیده

در این مقاله نظرات آیت الله طالقانی متفکر مبارز سخت کوش دوران پهلوی آمده است. طالقانی کار روی اقتصاد را در چارچوب متون اسلامی از سال ۱۳۲۷ شروع کرده است. در آن سال، طالقانی کتاب "اسلام و مالکیت" را نوشت و تا ۳۰ تیر ۱۳۵۸، ۴۷ روز قبل از فوتش؛ در تفسیر قرآن، در سخنرانی‌های عمومی و به مناسبت‌های پیش آمده در مورد اقتصاد اسلامی سخن گفت و مطلب نوشت. در این مقاله نظرات آیت‌الله طالقانی در ۵ موضوع مهم اقتصادی که مبتلا به کل بشریت می‌باشد آمده است.

این ۵ موضوع عبارتند از: سرمایه داری، استثمار، قسط، ربا و مالکیت. نظرات طالقانی در این ۵ مورد با توجه به آیات و روایات و نظرات فقهی و استنباط وی از قرآن بیان شده‌اند. ضمناً اشاره‌ای به عملکرد نظام سرمایه‌داری در جهان و در ایران و پیامدهای آن شده است.

مقدمه

اهمیت اقتصاد در زندگی مردم

بعضی‌ها در جمهوری اسلامی، از سالیان قبل، شعار می‌دادند که «مردم ایران برای نان و اقتصاد انقلاب نکرده‌اند!» و «برای اسلام انقلاب کرده‌اند» که گویی اسلام از اقتصاد جداست و یا در اسلام چیزی به نام اقتصاد وجود ندارد. کسانی این شعار را می‌دادند که خودشان بیش از دیگران درگیر مسائل اقتصادی و تجمع سرمایه بودند. در همین دوره، از اسلام برای توجیه استثمار و اختلاف طبقاتی سوءاستفاده‌های فراوان شد.

واقعیت‌های اجتماعی و تحولات اقتصادی - اجتماعی ۲۷ ساله گذشته مسئولین حکومتی را هم قانع کرد که اقتصاد مسئله مهمی است بطوری که در انتخابات اخیر مشخصاً دو نفر از کاندیداها، تبلیغات خود را متمرکز روی مسائل مربوط به اقتصاد کردند. آقای کروبی قول پرداخت ۵۰ هزار تومان به هر ایرانی بالای ۱۸ سال را دادند^۱ و آقای احمدی نژاد عملکردهای اقتصادی گذشته را که موجب فقر، فساد، تبعیض و رانت شده است، مورد حمله جدی قرار داده و قول اصلاح این امور را محور تبلیغات خویش کردند.

* این مطلب در ۱۷ شهریور ۱۳۸۴ در حسینیه ارشاد به صورت سخنرانی ارائه شد و بعداً به صورت نوشتاری در آمده و تکمیل شده است.

** عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

اینکه این وعده‌ها علمی باشند و یا کارشناسی، بحث دیگری است ولی ضرورت پرداختن صریح و مستقیم به مسئله اقتصاد را این آقایان بهترین شیوه تبلیغاتی یافتند و تاحدودی هر دونفر نتایج مثبت آن را دیدند.

اقتصاد اسلامی و نئولیبرال‌های ایرانی

نئولیبرال‌های مملکت ما که طرفدار «اقتصاد سرمایه‌داری» هستند مرتباً تبلیغ می‌کنند که: «اقتصاد اسلامی نداریم» و استدلال خود را متکی می‌کنند به اینکه چون «شیمی اسلامی» «فیزیک اسلامی نداریم»؛ پس اقتصاد اسلامی هم نداریم. این مغالطه‌ای بیش نیست. اگر منظورشان از «اقتصاد اسلامی» مهندسی کردن «فلسفه اقتصاد اسلامی» است، راست می‌گویند ولی اگر مراد آنها منکرشدن این است که فلسفه اقتصاد اسلامی و یا اقتصاد سیاسی اسلامی نداریم که عموماً این است - همان‌طور که گفته شد، مغالطه‌ای بیش نیست و در بهترین حالت از آن «جهل» مستفاد می‌شود تا «غرض». درحالی‌که این شایعه قوی وجود دارد که نظام سرمایه‌داری برای مواجهه با هر فلسفه اقتصادی که بتواند با آن رقابت کند، یا از نشر آن جلوگیری می‌کند و یا آن را مخدوش می‌نماید.

نتیجه عملی این نوع تبلیغ، این خواهد شد که پس از فروپاشی شوروی و چرخش چین به سمت اقتصاد بازار، تنها: «اقتصاد علمی در جهان، اقتصاد سرمایه‌داری است». در طی نزدیک به دو دهه گذشته این نگرش، موقعیت اجرایی هم پیدا کرده است. آثار و عواقب آن هم ملموس و عینی شده است که به آن خواهیم پرداخت. واقعیت اسلام و اقتصاد اسلامی، چیزی غیر از این دو نگرش است که گر چه به ظاهر باهم اختلاف دارند ولی دو روی یک سکه هستند که در عمل یکدیگر را تقویت هم می‌کنند.

در این بحث سعی شده است که در مقابل دیدگاه مسلط از اقتصاد اسلامی که در جامعه عملاً رایج است و فقهای رسمی و قانونی ظاهراً آن را اسلامی می‌دانند و اعتراضی به آن ندارند؛ نظر متفکر، مجتهد و مبارزی مشهور، آیت الله طالقانی، را در مورد اقتصاد اسلامی، بیاوریم. به هر حال، این دو دیدگاه، تفاوت‌های ماهوی و بنیادی دارند. یکی دیدگاه رایج در مملکت و دیگری دیدگاهی که متأسفانه بر عکس شهرت شخص وی نظرات او ناشناخته و مغفول هستند. باشد که این قدم اولیه، صاحب نظران، متفکران، فقها و... را به اظهار نظر در مورد مهمترین مسئله جامعه ما، یعنی اقتصاد و اسلام، ترغیب کند.

اهمیت اقتصاد در اسلام از دیدگاه طالقانی

آیت الله طالقانی از سال ۱۳۲۷ که «اسلام و مالکیت» را تألیف و منتشر کرد تا ۳۰ تیر ۱۳۵۸ ۴۷ روز قبل از وفاتش، یکی از دغدغه‌های جدی او مسائل اقتصادی بوده است. در تفاسیر خود سخنرانی‌ها، مصاحبه‌ها و مناظر به اهمیت امر مهم اقتصاد پرداخته است آن‌هم با روش مدرن و علمی، و او اولین روحانی است که به مسئله اقتصاد با روش جدید پرداخته است.

پس از وی، آیت الله صدر کتاب «اقتصاد ما» را نوشت و آیت الله مطهری کتاب «بررسی اجمالی مبانی اقتصاد اسلامی» را که متأسفانه در ایران شانس انتشار کامل پیدا نکرد. و عملاً نظرات اقتصادی یک فقیه که تمام کتاب‌هایش مورد تأیید آیت الله خمینی (ره) قرار گرفته بود سانسور شد!^۱ پس از انقلاب برادران حکیمی ۴ جلد از کتاب ارزشمند «الحیات» را به جمع‌آوری آیات و روایات مربوط به اقتصاد اختصاص دادند و امکانات خوبی را برای محققین فراهم کردند. برادران حکیمی نیز متهم شدند که «چرا آیات و روایات کمونیستی اسلام را جمع‌آوری کرده‌اند!» در حالی که اسلام حداقل ۱۲۰۰ سال پیش از کمونیسم ظهور کرده است.

نگاه طالقانی به اسلام و بالطبع به فلسفه اقتصاد اسلامی از اعتقاد او به جامعیت اسلام برمی‌خاست که در نظرات او به دموکراسی، آزادی و انسان دوستی تبلور یافته است. طالقانی به مفهوم کارشناس مسائل اقتصادی و یا کسی که مبانی اقتصاد اسلامی را مهندسی می‌کند، در اینجا مطرح نمی‌باشد. او یک «فیلسوف اقتصاد اسلامی» است. او یک مفسر قرآن، مجتهد و کسی است که اقتصاد را سیاسی و فلسفی می‌بیند.

طالقانی با کار تحقیقی خود در «مالکیت در اسلام»، تفسیر آیات ۲۷۵ تا ۲۸۴ سوره بقره تفسیر آیات ۲۵ سوره حدید، ۱۸ آل عمران و ۱۳۵ سوره نساء و تفسیر آیه ۲۱ سوره آل عمران و مصاحبه رادیو تلویزیونی دوم خرداد ۱۳۵۸ و گفتگو با خبرنگاران داخلی و خارجی در اسفند ۱۳۵۷ و سخنرانی میدان بهارستان در ۳۰ تیر ۱۳۵۸، نظرات خود را در مورد «فلسفه اقتصاد اسلامی» و «اقتصاد سیاسی» اسلام، بیان کرده است. آقای طالقانی صریح و شفاف نظراتش را در رابطه با اساسی‌ترین مبانی اقتصادی جهان امروز بیان کرده است. این مبانی که چارچوب نظری اقتصاد اسلامی را در دیدگاه طالقانی بیان می‌کنند عبارتند از:

۲- استثمار

۱- سرمایه‌داری

۴- ربا

۳- قسط

۵- مالکیت

طالقانی با بیان نظرات خود، دارای یک مکتب اقتصادی است که کم و بیش نظرات او در بخش اقتصادی قانون اساسی هم تبلور یافته است ولی در ۲۷ سال گذشته، امکان اجرای آن به صورت کامل پیش نیامده و یا عملاً با تغییر جدی مواجه شده است و ما قبل از اینکه نظرات آقای طالقانی را در مورد ۵ مورد فوق الذکر بیان کنیم، نظری اجمالی خواهیم داشت به شرایط اقتصادی اجتماعی جامعه ایران در وضع فعلی تا مقایسه‌ای باشد میان آنچه طالقانی گفته است و آنچه امروز با آن روبرو هستیم.

شرایط اقتصادی - اجتماعی

۱- گزارش ربع قرن عملکرد جمهوری اسلامی از طرف سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی بیان می‌کند که: تولید سرانه متوسط سالانه ۹٪. درصد و درآمد سرانه سالانه متوسط ۱/۲ درصد رشد منفی داشته‌اند. درآمد سرانه از صادرات نفت خام در سال ۵۶، ۶۷۲ دلار و در سال ۸۱ به ۱۶۰ دلار کاهش یافته است. توجه داشته باشیم اگر امروز نفت را بشکته‌ای ۶۰ دلار می‌فروشیم، به لحاظ قدرت خرید، معادل ۱۵ دلار سال ۵۷ می‌باشد.

۲- ائتلاف سرمایه ملی: معاونت سلامت وزارت بهداشت اعلام کرده است که در سال ۱۳۸۰ ۴ میلیون سال عمر مردم ایران به دلیل ترافیک و بیماری‌های قلبی از دست رفته یعنی ۳۰ میلیارد دلار (هرسال عمر انسان ۶ میلیون تومان، یا ۷۵۰۰ دلار ارزش دارد). (یاس نو ۸۲/۹/۱۱)

۳- فرار مغزها: فرار مغزها در دوران بعد از انقلاب حدود ۴۰۰ میلیارد دلار و در سال ۱۳۸۰ معادل ۳۸ میلیارد دلار بوده است. اداره گذرنامه اعلام کرده است که در سال ۸۲، هر روز به طور متوسط ۱۵ کارشناس ارشد، ۲/۳ دکترا، و ۵۴۷ نفر با مدرک لیسانس از کشور خارج شده‌اند (شرق ۸۲/۱۰/۶ و ایران ۸۳/۸/۲۶) و صندوق بین‌المللی پول اعلام کرد که هر سال ۱۵۰ تا ۱۸۰ هزار ایرانی با تحصیلات دانشگاهی از ایران خارج می‌شوند و آن را معادل خروج ۱۱ میلیارد دلار برآورد کرده است (دنیای اقتصاد - شهریور ۱۳۸۴).

۴- فرار سرمایه: با ارزش دلار سال ۱۳۸۲، در ۴۰ سال گذشته ۳۸۰۰ میلیارد دلار بوده است. (موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ایران ۸۲/۸/۱۴ و شرق ۸۲/۹/۴)

۵- قاچاق کالا: در سال‌های گذشته بین ۱۰ تا ۱۵ میلیارد دلار بوده است (با این حجم واردات قاچاق سالانه بین ۱ تا ۱/۵ میلیون شغل از دست می‌رود). (یاس نو ۸۲/۶/۲۳ و شرق ۸۳/۱۱/۲۸)

۶- محاسبات مرحوم دکتر عظیمی می‌گوید که: ۴۰ درصد نیروی کار ایران بیکار است و در تولید ملی نقشی ندارد. (یاس نو ۸۲/۲/۲۵)

- ۷- ۴ میلیون معتاد در ایران وجود دارد (۸۴/۲/۳ شرق): براساس این تحقیق در سال ۱۳۸۳ مواد مخدر ۹۹۴۷۲ میلیارد ریال (۱۱ میلیارد دلار) شامل هزینه‌های خرید و مصرف مواد، کاهش بهره‌وری و مشارکت اجتماعی مصرف‌کنندگان و قاچاقچیان، هزینه‌های دولت در زمینه کاهش تقاضا و مقابله با عرضه، هزینه‌های آسیب‌های اجتماعی و به اقتصاد ایران ضربه زده است. به عبارت دیگر سهم خسارت‌های مواد مخدر به اقتصاد ملی ایران به درآمد ملی ۲۹ درصد و این بیش از نصف درآمد نفتی و گاز ایران بطور متوسط در سال‌های گذشته می‌باشد.
- ۸- رئیس سازمان جوانان: ۴۰ درصد جوانان دچار آسیب روحی هستند (یاس نو ۸۲/۴/۹)
- ۹- ۲ میلیون نفر از جوانان ۱۱ تا ۱۶ ساله ترک تحصیل دارند (معاون وزارت آموزش و پرورش جراید ۸۲/۷/۱۳)
- ۱۰- ۲۱ درصد کسانی که در بیمارستان بستری می‌شوند مجبورند تمام دارائی خود را بفروشند (یاس نو ۸۲/۹/۱۱)
- ۱۱- سالانه حدود ۷ میلیون جرم اتفاق می‌افتد (رئیس دادگستری خراسان شرق ۸/۷/۱۲). یعنی از هر ۷ نفر بالای ۱۵ سال یک نفر مجرم است.
- ۱۲- نقش دانایی در تولید ثروت: محاسبات بانک جهانی می‌گوید که نقش نیروی انسانی در تولید ثروت در ژاپن به ترکیه و ایران بشرح زیر است:
- نقش نیروی انسانی در ژاپن ۸۰٪، ثروت فیزیکی ۱۸٪، ثروت طبیعی ۲٪.
 - نقش نیروی انسانی در ترکیه ۷۲٪، ثروت فیزیکی ۱۵٪، ثروت طبیعی ۱۳٪.
 - نقش نیروی انسانی در ایران ۳۴٪، ثروت فیزیکی ۳۷٪، ثروت طبیعی ۲۹٪.
- (دکتر فرشاد مومنی فرهنگ اندیشه، سال دوم، شماره هفتم، پائیز ۱۳۸۲)
- ۱۳- خط فقر برای یک خانواده ۵ نفری، ۲۵۰ هزار تومان در شهرهاست (رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی آفتاب یزد ۸۴/۴/۸)
- ۱/۵ میلیون خانوار ایرانی، ماهانه با ۴۳ هزار تومان زندگی می‌کنند (وزیر رفاه و تامین اجتماعی شرق ۸۳/۱۲/۲۲)
- افراد زیر خط فقر را بین ۸ تا ۲۰ میلیون نفر اعلام کرده‌اند. (شرق ۸۳/۹/۲۳ و سایت بازتاب کد خبر ۲۱۱۱۰)
- ۱۴- بهره بانک‌ها تا ۳۰ درصد هم می‌رسد و طبق نظر رئیس کل بانک مرکزی نرخ سود در بازار آزاد بین ۳۶ تا ۹۰ درصد است (دنیای اقتصاد ۸۳/۱۱/۱).

۱۵- ۸ میلیون حاشیه نشین در اطراف شهرها وجود دارد که می‌توانند بستر خطرناکی برای تحولات غیرقابل کنترل باشند.

حال با این مقدمه به سراغ نظرات آیت الله طالقانی در رابطه با مبانی اقتصاد اسلامی می‌رویم:
نظرات آقای طالقانی در مورد ربا

۱- ربا در میان همه ملل و ادیان ناپسند و رباخوار مطرود و ملعون بوده است (از عهد عتیق و عهد جدید)

۲- ربا خواری گناه بزرگیست که به آن بیم خلود در عذاب و جنگ با رسول خدا داده شده است.

۳- پس از انقلاب صنعتی غرب، سیستم اربابی (فئودالی) به سرمایه‌داری بی بند تبدیل شد و ربا در متن زندگی اقتصادی درآمد. ربا به شکل اضعاف مضاعف درآمد^۳.

۴- ربا به محاق رفت: (پیچیدگی اقتصاد سرمایه‌داری، شناخت ربا را مشکل ساخته است).

۵- دکتر شاخ اقتصاددان مشهور آلمانی در انجمن اقتصاد دمشق در ۱۹۵۳: «با بررسی ریاضی و دقیق اثبات نمود که بهره و سود خالص همه نیروهای کار و تولید را رباخواران می‌برند و دیگران گاه سود و گاه زیان دارند».

۶- رباخواری منشأ ظلم، بردگی، بروز طبقات متخاصم و انقلاب‌های خونین می‌شود.^۴
رفتار عملی آقای طالقانی با رباخواران را می‌توان حد نفرت اواز این پدیده پلید دانست بطوری که مهندس عبدالعلی بازرگان (مجله سروش، شهریور ۱۳۵۸)؛ از برخورد سرد و خشن آقای طالقانی با یک طالقانی نزول خوار خبر می‌دهد که آقای طالقانی رابه ناهار دعوت کرده بود.

طالقانی و مالکیت

آیت الله طالقانی نظراتش را در مورد مالکیت چنین جمع بندی می‌کند:

۱- منشأ علاقه مالی در انسان و تاحدی در حیوانات غریزی و فطری است.

۲- هر مال و فرآورده‌ای که محصول کوشش شخص و صرف نیازهای واقعی فرد و اجتماع شود از آن شخص و وابسته به او و جمعی است که به آن وابسته می‌باشد به عبارت دیگر از نظر آقای طالقانی منشأ مالکیت کار است^۵ (اصل ۴۶ قانون اساسی هم می‌گوید: «هرکس مالک حاصل کسب و کار مشروع خویش است و هیچ کس نمی‌تواند به عنوان مالکیت نسبت به کسب و کار خود، امکان کسب و کار از دیگری سلب کند»).

(اصل ۴۷ قانون اساسی می‌گوید: «مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد محترم است.

ضوابط آن را قانون معین می‌کند.»). و هنوز قانون ضوابط آن را معین نکرده است!

آقای طالقانی بلافاصله برای جلوگیری از سوءاستفاده، مفهوم مالکیت از دیدگاه خود را با مالکیت سرمایه‌داری تفکیک می‌کند و می‌گوید: «این گونه مالکیت، نباید با سرمایه‌داری به مفهوم غربی پس از تحول صنعتی، اشتباه شود چنانکه بسیاری از نوخاستگان دچار این اشتباه هستند»^۶.

طالقانی و سرمایه‌داری

آیت الله طالقانی ابتدا سرمایه‌داری را به انواع زیر در ایران تقسیم می‌کند:

انواع سرمایه‌داری در ایران (مصاحبه ۲/خرداد ۱۳۵۸)

- ۱- سرمایه‌داری وابسته به غرب: همه مردم حتی خود سرمایه‌دار استثمار می‌شود. این نوع سرمایه‌داری پس از برداشتن نفوذ غرب قهراً از بین خواهد رفت.
- ۲- سرمایه‌داری مربوط به خود غرب: همه چیز، اعم از سیاست، دین و ملیت را زیر نفوذ قرار می‌دهد که در کشورهای سرمایه‌داری حاکم است. سرمایه‌داری داخلی، برد و مبناست:
- الف- زمین و منابع طبیعی: زمین و منابع طبیعی اساساً در اسلام ملی است. آیت الله طالقانی پیش‌بینی می‌کند که با اجرای احکام اسلام، این نوع سرمایه‌داری هم از بین خواهد رفت.
- ب- ربا که رباخوار مفسد فی الارض است.
- طالقانی در مورد سرمایه‌داری غرب می‌گوید:
- ۱-۲- پس از انقلاب صنعتی غرب، سیستم اربابی به سرمایه‌داری بی بندوبار تبدیل شد.
- ۲-۲- درهای دوزخ رباخواری از هرسو گشوده شد.
- ۲-۳- تولید، تجارت و حکومت به دست سرمایه‌داران افتاد.
- ۲-۴- برای سود بیشتر به سنن، افکار و اخلاق مردم می‌تازند تا هرچه بیشتر آنها را آلوده و تجمل پرست کنند.
- ۲-۵- جنگ برمی‌افروزند.
- ۲-۶- نخست با چهره تعاون، وام‌های کم بهره و پس از تخریب سرمایه‌داران محلی، بهره‌ها را بالا می‌برند اقتصادهای ملی را، بی پایه و مایه می‌کنند.
- ۲-۷- افزایش بیکاری ایجاد می‌کنند به هنگام انفجار آمیزش‌دهن وضع اقتصادی، حرکت و رونق کاذب ایجاد می‌کنند. (دوره رکود رونق سرمایه‌داری، پل ساموئل سن)
- ۲-۸- بهره‌کشی از داخل به خارج منتقل می‌شود (استعمار)

نکاتی از کارنامه نظام سرمایه‌داری

- در شرایط کنونی، نظام سرمایه‌داری بر پایه ۴ عنصر؛ فقر، سکس، اعتیاد و خشونت استوار شده تا به حکومت خود در جهان تداوم دهد. البته باید رابطه فرهنگ، تکنولوژی، تمدن، پیشرفت و... غرب را با سرمایه‌داری و این ۴ عنصر شناسایی کرد که موضوع دیگری است و به بحث، مربوط نمی‌شود.
- ۱- فقر: فقر پدیده‌ای جهانی شده است بطوری که مطالعات (UNDP) به ما می‌گوید:
- در آمریکا - پیشرفته‌ترین کشور صنعتی جهان - ۳۷ میلیون نفر زیر خط فقر هستند (طوفان اخیر آمریکا سیاه‌پوستان فقیر را مورد تهاجم قرار داد).
- ۱/۵ میلیارد نفر در جهان روزانه با کمتر از یک دلار زندگی می‌کنند.
- بیش از دو میلیارد نفر در خطر کمبود ویتامین آ، ید و آهن هستند که یک میلیارد نفر به این دلیل، مریض و فلج شده‌اند. هزینه رفع این کمبودها فقط یک میلیارد دلار است (هزینه جنگ عراق، ماهانه ۵ میلیارد دلار می‌باشد)
- به دلیل مهاجرت به کشورهای صنعتی، سالانه ۵۰۰ میلیارد دلار موقعیت شغلی برای نیروی کار کشورهای جنوب از بین می‌رود.
- در کشورهای جنوب ۷۰۰ میلیون نفر بیکار هستند و هر سال ۴۰ میلیون به آنها اضافه می‌شود.
- ۲ - سکس: امروز نظام سرمایه‌داری از چیزی به نام «صنعت سکس» سخن می‌گوید:
- ۲ تا ۳ میلیون زن تن فروش در جهان وجود دارد.
- ۸۰۰ میلیون نسخه محصولات پورنوگرافی، ۱۸۰ میلیون Link اینترنتی در آمریکا وجود دارد و در لاس وگاس آمریکا بیش از ۲۰۰ شرکت این محصولات را تولید می‌کنند.
- ۲۵۰ کانال ماهواره‌ای انحرافات جنسی را تبلیغ می‌کنند و تجارت فحشاء را سامان می‌دهند.
- فقط درآمد صنعت سکس ژاپن سالانه ۴۰ میلیارد دلار است.
- ویروس HIV در آزمایشگاه‌های «سیا» سنتز شده است (این موضوع توسط دولت شوروی در دهه ۱۹۸۰ افشاء شد و در مجله اشپیگل مقاله مفصلی چاپ گردید)
- ۳- اعتیاد: نظام سرمایه‌داری نه تنها مبارزه جدی، با اعتیاد نمی‌کند که آن را برای تداوم خود مفید می‌داند:
- ۱۵۰۰ میلیارد دلار و ۲۰۰ میلیون معتاد در جهان، این مبلغ حدود تجارت جهانی نفت بوده و از تجارت اسلحه بیشتر است.
- مشکل کشاورزان افغانستان را - پرداخت کمک برای جلوگیری از کشت تریاک - با ۲۰۰ میلیون دلار می‌توان حل کرد.

- سنتز هرئین در دهه ۱۹۵۰ توسط سیا انجام شده است.
- قرص‌های شیمیایی جدید که سریعاً معتادین را از پا درمی‌آورند، سنتز مراکز تحقیقات شیمیایی غربی هستند.
- ۴- **خشونت:** عملکرد نظام سرمایه‌داری مستقیماً و غیرمستقیم تبلیغ خشونت است هم استمرار نظام سرمایه‌داری با خشونت و هم تبلیغ خشونت در جوامع بشری در زیرپوشش دموکراسی:
 - کودتاهای انجام شده در کشورهای اروپائی و جهان سوم در قرن بیستم.
 - جنگ‌های دوران استعماری و دوران امپریالیستی.
 - فقط امریکا ۱/۸۰۰/۰۰۰ زندانی دارد که قربانیان خشونت سرمایه‌داری هستند.
 - تهیه فیلم‌های سینمایی مبلغ خشونت؛ وادار کردن جوانان به «جرم» و سپس پرونده سازی و زندانی کردن آنها برای تداوم نظام سرمایه‌داری.

عکس العمل به نظام سرمایه‌داری

- به هر حال مقابله با عملکرد نظام سرمایه‌داری که در قرن ۱۹-۲۰ به شکل جنبش‌های استقلال طلبانه و ضد امپریالیستی ظاهر می‌شد در سال‌های اخیر به شکل جنبش‌های مذهبی نمود پیدا کرده است:
- ۱- جنبش میلیشیای امریکایی. ۵ میلیون مسلح طرفدار قانون اساسی با مبانی مذهبی و خواهان استقلال ایالات.
 - ۲- طالبانیسم و القاعده‌گری در کشورهای اسلامی.
 - ۳- فرقه مذهبی آنوم در ژاپن که مردم عادی را در ایستگاه قطار زیرزمین مسموم کردند.
- اینکه امروز، پس از فروپاشی شوروی و شکست سوسیالیسم حکومتی، گرایش بیشتر روشنفکران طرفدار مارکسیسم به یکنوع سوسیالیسم پارلمانی و توده‌های مردم به یک نوع مذهب تهاجمی تروریستی، معطوف شده است، جای خیلی تفکر و تعمق دارد. در جامعه ما، و در منطقه اسلامی ما اهمیت موضوع دوچندان می‌شود و تحولات جامعه ایران هم در ۲۵ سال گذشته و گرایشات شدیداً ظاهراً مذهبی، هم می‌تواند متأثر از تحولات اقتصادی باشد.

قسط و استثمار از دید طالقانی

در سخنرانی ۳۰ تیر ۱۳۵۸ در تفسیر آیات ۲۵ سوره حدید، ۱۸ آل عمران و ۱۳۵ سوره نساء قسط را چنین تعریف می‌کند:

«قسط یعنی حق هرکسی را به او دادن، قسط یعنی هرکسی را در موقع خود قراردادن، قسط یعنی ثمره کار و فکر هرکسی را به خودش برگردانیدن، نفی استثمار. استثمار، یعنی بهره‌کشی انسان از انسان که بدترین پدیده‌ای است که در جوامع بشری از ابتدای تاریخ، بشری که خدا او را مختار و متفکر و آزاد آفریده تا از منابع طبیعی بهره‌مند شود و منابع طبیعی را استثمار کند؛ بعد همین شد که افراد خودش را استثمار می‌کند. یعنی بهره‌کشی انسان از انسان و این پست‌ترین بدترین پدیده‌ای است که در تاریخ پیش آمده و هنوز در دنیا ریشه دارد. در همه جای دنیا هم استثمار هست، در تمام کشورها، فقط فرقی که می‌کند در بعضی از کشورها استثمارگر دولت‌ها هستند، احزاب هستند، در بعضی از کشورها، گروه‌ها هستند. پس ما سه شعار داریم. کیست که این سه شعار را قبول نداشته باشد؟ «نفی استعمار، نفی استبداد بهر صورت، نفی استثمار».

چندی قبل از فوت خود خطاب به سفیر کوبا گفت:

«هرکس در هر کجا مبارزه‌ای ضد استعماری، ضد استبدادی و ضد استثمار می‌کند، مبارزه‌ای اسلامی است».

بیان این کلمات آن‌هم در آن موقع و با سفیر کوبا، بسیار پر معنی است. در این بیان، طالقانی به محتوا توجه دارد تا به ظاهر. او مرز «خودی» و «غیر خودی» و «بی خدا» و «با خدا» را در این بیان، از بین می‌برد.

در تفسیر آیه ۲۱ سوره آل عمران، مفهوم قسط را اوج می‌دهد و غیر مسلمانانی که برای برقراری قسط اقدام می‌کنند را در ردیف انبیاء قرار می‌دهد:

«آنهایی که کفر به آیات می‌ورزند، آنهایی که انبیاء را بدون حق می‌کشند، آنهایی که آمرین به قسط را می‌کشند، به عذابی الیم بشارت ده».

برای رفع هرگونه شبهه‌ای توضیح می‌دهد:

«کسانی که به تعبیرات قرآن واردند، مصداق «یقتلون الذین یأمرون بالقسط»، را متوجهند که یک گروه دیگری هستند، مردمی که ندای انبیاء را نشنیدند یا نفهمیدند، قاصرند نه مقصر. اگر در راه قسط حرکت کنند، برای اقامه قسط، قاتلین اینها را، قرآن، در ردیف قاتلین انبیاء قرارداده و به همه بشارت عذاب داده، این سعه صدر اسلام است.»

تأکید طالقانی برای ایجاد قسط تا آنجا پیش می‌رود که در تفسیرش می‌گوید: «ضد قسط را باید به زور آهن سر جای خود نشانند». «اصل، آزادی است، آزادی به ضمیمه قسط، یعنی توزیع عادلانه.»

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی:

دردیدگاه طالقانی:

- ۱- اقتصاد یک اصل است و خیلی از تحولات جامعه وابسته به آن می‌باشد هرچند هدف غائی نیست.
- ۲- «فلسفه اقتصاد اسلامی» و «اقتصاد سیاسی اسلامی» وجود دارد و باید آن را فهمید.
- ۳- منشأ مالکیت کارخلاق است (نه رانت خواری، رشوه، گران‌فروشی، احتکار....)
- ۴- استثمار انسان حرام و برقراری قسط و عدالت واجب است.
- ۵- ربا و منابع طبیعی (نفت، زمین...) در ایران منشأ سرمایه‌داری بوده است که اولی حرام و دومی ملی است.
- ۶- سرمایه‌داری غرب و سرمایه‌داری وابسته به غرب در ایران نامشروع هستند.
- ۷- منشأ سرمایه‌داری غرب، ربای گسترده در تمامی شئون اقتصادی و استثمار انسان از انسان است.
- ۸- اگر دیدگاه‌های آقای طالقانی در مورد آزادی، دموکراسی و مردم‌سالاری، مدارا و عرفان عملی او را کنار هم بگذارید، او یک «سوسیال - دمکرات اسلامی» است که ویژه فرهنگ و مذهب و تاریخ ایران است.

نکته آخر اینکه:

- ۱- مشکلات اقتصادی اجتماعی ما مربوط می‌شود به اینکه به جای توجه به اندیشمندان بومی و «فلسفه اقتصاد اسلامی» به دنبال اقتصاد نئولیبرالیسم غربی رفتیم و حتی به ظرفیت‌های قانون اساسی هم توجه نکردیم و در مسائل اقتصادی قانون اساسی را هم دور زدیم.
- ۲- الگوی چینی، بستن فضای سیاسی و توسعه اقتصادی و اجرای عدالت اقتصادی در ایران پاسخگو نیست و در چین هم هنوز آینده روشنی ندارد. رضاشاه و محمدرضاشاه نوعی از آن را در این مملکت تجربه کرده‌اند و سرانجام آن معلوم است.
- ۳- عدالت طلبی پوپولیستی، بدون توجه به آزادی و دموکراسی واقعی، همچون عملکرد ۱۶ ساله گذشته یعنی اقتصاد نئولیبرالیسم غربی پاسخگوی این جامعه نیست ولی تجربه‌ای بر انبوه تجارب ما خواهد افزود.
- ۴- راه نجات این مملکت، راه طالقانی و شریعتی است که الگوی توسعه‌ی آنها «عرفان -

عدالت - آزادی» است. اگرچه طالقانی این اصطلاح را به کار نبرده است ولی عرفان عملی او (رفتار اجتماعی) و دیدگاه‌های او در مورد عدالت اقتصادی و عدالت سیاسی (شورا پارلمان) مؤید برداشت مشابه او و شریعتی از اسلام است. ضمناً باید اذعان کرد که دیدگاه‌های اقتصادی آیت الله طالقانی در ۲۵ سال گذشته، حتی توسط دوستانی که طالقانی بنیان‌گذار سازمان سیاسی آنها بوده است، مورد بی‌مهری قرار گرفته است و سایر محققین و دین پژوهان جامعه ما کمتر به آن پرداخته‌اند چیزی که اهمیت آن کمتر از اندیشه‌های سیاسی و دموکراسی خواهی طالقانی و عرفان عملی او نیست.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- اگر آقای کربوی وعده رایگان کردن آموزش و بهداشت را می‌دادند، رویکردی توسعه‌گرایانه می‌بود ولی ممکن است به اندازه وعده ۵۰ هزار تومان از آن استقبال نمی‌شد که خود یک مشکل فرهنگی است.
- ۲- باید به قدرت‌های پنهانی توجه کرد که قادرند نظرات اقتصادی آقای مطهری را در جمهوری اسلامی و در زمان حضور آقای خمینی، چنین سانسور و کتابی که به کمک وزارت ارشاد چاپ شده است راه، خمیر کنند!
- ۳- جهان سوم ۲/۳۴۰ میلیارد دلار به کشورهای صنعتی بدهکارند. در فاصله سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۳، ۱۸۰۰ میلیارد دلار بهره به کشورهای صنعتی پرداخت کرده‌اند. (دویچه وله، شرق ۸۳/۱۱/۱۳)
- ۴- دکتر محمدعلی همایون کاتوزیان در یک پژوهش در مورد اقتصاد سیاسی اسلام، جمع‌بندی خود را از پدیده ربا بشرح زیر بیان می‌کند (نه مقاله در جامعه‌شناسی تاریخی ایران چاپ دوم - نشر مرکز ۱۳۸۳):
 - اسلام رباخواری را در هر زمان و مکان ممنوع ساخته است.
 - تحریم ربای ربطی به نرخ دریافت ربا ندارد.
 - اینکه تحریم ربای فقط در صدر اسلام بوده، قانع‌کننده نیست.
 - دریافت بهره اگر با نرخ جاری تورم برابر باشد، مجاز است.
 - منظور از ربا اجاره‌ای است که بر وام‌های نقدی و یا جنسی پرداخت شده برای تأمین غذا و دیگر کالاهای مصرفی (مسکن، وسایل ضروری خانه، اشتغال و غیره)، بسته می‌شود.
 - دریافت اجاره از بابت وام‌های اعطای شده برای فعالیت‌های تجاری عادی، مجاز است ولی شامل وام‌های رانته دولتی نمی‌شود.
 - ۵- از دید طالقانی، ربا، رانت، گران‌فروشی، احتکار، ارتشاء، تقلب نمی‌توانند منشأ مالکیت شوند.
 - ۶- دکتر همایون کاتوزیان در پژوهش خود مالکیت خصوصی را با دوچهره معرفی می‌کند:
 - چهره نهاده‌ای تجربی که از نظر اسلام مجاز است.
 - چهره زیرساختی یا کارکردی که موجب استقلال در مقابل دولت می‌شود. (نظام سرمایه‌داری)

منابع:

- سید محمود طالقانی، «اسلام و مالکیت»، شرکت سهامی، انتشار ۱۳۴۴.
- سید محمود طالقانی، تبیین رسالت برای قیام به قسط، مجموعه ۶ سخنرانی در ماه‌های آذر و دیماه ۱۳۵۷، بنیاد فرهنگی آیت‌الله طالقانی، تیرماه ۱۳۶۰.
- سید محمود طالقانی، وحدت و آزادی مجموعه سخنرانی، گردآوری و تنظیم محمد بسته‌نگار سیدمحمد مهدی جعفری، بنیاد فرهنگی آیت‌الله طالقانی و شرکت انتشار، مهر ۱۳۶۱.
- سید محمود طالقانی، پرتوی از قرآن، مجموعه ۶ جلدی، شرکت انتشار، دیماه ۱۳۵۰.